

Dossier Duitsland

Dossier Duitsland

Van economische macht naar militaire
sleutelpositie in Europa

Jan Veenstra

Schrijver: Jan Veenstra
Coverontwerp: AI
ISBN: 9789403944678
© Jan Veenstra

Voorwoord

Het begon met een onderbuikgevoel.

Terwijl ik de ontwikkelingen in Duitsland volgde, begon er iets aan mij te knagen. Duitsland investeert miljarden in defensie, bouwt zijn Bundeswehr uit, bestelt nieuwe wapens en munitie, versterkt zijn defensie-industrie, breidt zijn militaire infrastructuur uit en spreekt openlijk de ambitie uit om de sterkste conventionele krijgsmacht van Europa te worden.

Waarom?

Is dit uitsluitend een noodzakelijke reactie op de oorlog in Oekraïne en de veranderde veiligheidssituatie in Europa? Of zijn we getuige van een ontwikkeling die veel verder gaat?

En wat betekent het wanneer een land dat decennialang juist militair terughoudend was, opnieuw over een zeer omvangrijke militaire capaciteit gaat beschikken?

Die vragen bleven bij mij hangen. En omdat een onderbuikgevoel geen bewijs is, besloot ik op zoek te gaan naar de feiten.

Ik ben teruggegaan naar 1945. Naar de Duitse deling, de oprichting van de Bundeswehr, de hereniging, de jarenlange afbouw van het Duitse leger en uiteindelijk naar de Zeitenwende van 2022.

Daarna ben ik verder gaan kijken. Naar de miljarden die inmiddels beschikbaar worden gesteld. Naar nieuwe tanks, vliegtuigen, schepen, drones, munitie en langeafstandswapens. Naar de fabrieken die worden uitgebreid, de militairen die moeten worden geworven en de infrastructuur die wordt aangepast. Naar de Duitse aanwezigheid aan de oostflank van Europa en de steeds grotere rol die Duitsland binnen de NAVO op zich neemt.

Maar ook naar iets anders.

Naar de vraag wat er gebeurt wanneer een land zijn militaire macht sterk uitbreidt terwijl tegelijkertijd het politieke landschap verandert. Want een krijgsmacht heeft geen eigen politieke wil. De wapens blijven bestaan wanneer een regering verandert. De fabrieken blijven produceren. De militairen blijven dienen. De militaire capaciteit die vandaag wordt opgebouwd, wordt morgen geërfd door een andere politieke meerderheid.

Ook die ontwikkeling wil ik begrijpen. Wat ik onderweg tegenkwam, maakte mijn oorspronkelijke gevoel niet kleiner. Integendeel. Maar het onderzoek heeft mijn vragen ook genuanceerd. Duitsland bouwt daadwerkelijk aan een veel sterkere conventionele krijgsmacht, maar die ontwikkeling is tegelijkertijd stevig ingebed in de NAVO, de Europese samenwerking en de Duitse democratische rechtsstaat. Daarom is dit boek geen beschuldiging en ook geen voorspelling. Het is een zoektocht naar wat er werkelijk gebeurt.

Ik wil onderscheid maken tussen plannen en besluiten, tussen bestellingen en leveringen, tussen militaire ambitie en daadwerkelijk beschikbare capaciteit. En ik wil onderscheid maken tussen wat we weten, wat we kunnen onderbouwen en wat we eenvoudigweg nog niet weten.

Want soms begint een onderzoek met niets meer dan het gevoel dat er iets niet klopt.

Dat gevoel hoeft geen gelijk te hebben.

Maar het kan wel een reden zijn om beter te gaan kijken.

Dit is zo'n onderzoek.

Jan Veenstra

September 2026

Inhoudsopgave

1. Het land dat na 1945 niet meer machtig mocht worden

De geboorte van de Bundeswehr en de militaire terughoudendheid van het naoorlogse Duitsland

2. Het slapende Duitsland

1990–2014: een economische reus met een steeds kleinere krijgsmacht

3. Van de Krim naar de Zeitenwende

2014–2022: het moment waarop Duitsland wakker werd

4. Honderd miljard

Duitsland koopt een nieuw leger

5. De soldaat komt terug

Van beroepsleger naar een krijgsmacht van 460.000 mensen

6. Het Duitse initiatief

Van militaire opbouw naar een grotere rol binnen Europa

7. De Duitse vuist

De ontwikkeling van Duitse langeafstandscapaciteit

8. De fabriek achter de soldaat

De opbouw van de Duitse defensie-industrie

9. De militaire snelweg

Duitsland als logistieke draaischijf van Europa

10. Duitsland aan de oostflank

De Bundeswehr in Litouwen en de nieuwe verantwoordelijkheid binnen de NAVO

11. Het zwaartepunt van Europa

De groeiende Duitse militaire rol

12. Wie krijgt de Duitse macht in handen?

Politieke verandering en de toekomst van de Bundeswehr

13. De prijs van macht

Wat kost de Duitse militaire wederopbouw?

14. De grenzen van de Duitse macht

Wat kan Duitsland daadwerkelijk opbouwen?

15. Een nieuw Europees machtsevenwicht

Duitsland, Frankrijk, Polen, Groot-Brittannië en de rest van Europa

16. Wie bepaalt de koers?

Democratische controle, politieke macht en de AfD

17. Duitsland 2030: drie richtingen

Mogelijke ontwikkelingen zonder voorspelling

18. Het antwoord op het onderbuikgevoel

Wat het onderzoek uiteindelijk laat zien

Slotbeschouwing

Bronnen

1. Het land dat na 1945 niet meer machtig mocht worden

De geboorte van de Bundeswehr en de militaire terughoudendheid van het naoorlogse Duitsland

Op 8 mei 1945 zwegen de wapens in Europa. Duitsland had de oorlog verloren. De steden lagen voor een groot deel in puin, miljoenen mensen waren omgekomen en het land was bezet door de overwinnaars. Maar de gevolgen van de Duitse nederlaag gingen veel verder dan de vernietiging van steden, fabrieken en infrastructuur. Duitsland moest opnieuw worden ingericht.

De geallieerden waren vastbesloten te voorkomen dat Duitsland opnieuw een militaire macht zou worden die Europa kon bedreigen. Tijdens de Conferentie van Potsdam, in de zomer van 1945, spraken de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië onder meer af dat Duitsland moest worden gedemilitariseerd. Frankrijk sloot zich later bij die besluiten aan. De Duitse militaire macht moest verdwijnen.

Dat besluit was niet zomaar een politieke maatregel. Het was het antwoord op een geschiedenis waarin Duitsland binnen enkele decennia tweemaal een Europese oorlog had ontketend. Maar de wereld veranderde sneller dan de geallieerden hadden voorzien.

Van vijand naar bondgenoot

Al snel ontstond een nieuwe tegenstelling. De voormalige bondgenoten uit de Tweede Wereldoorlog kwamen tegenover elkaar te staan. In het westen groeide de angst voor de Sovjet-Unie en het communisme. In het oosten zag Moskou juist de westerse landen als een bedreiging. De Koude Oorlog was begonnen, en daarmee ontstond een merkwaardige situatie.

West-Duitsland was nog maar enkele jaren daarvoor de vijand geweest. Nu werd het langzaam een mogelijke bondgenoot tegen een nieuwe vijand: de Sovjet-Unie.

In 1949 ontstond de Bondsrepubliek Duitsland. Datzelfde jaar werd de NAVO opgericht. De veiligheidssituatie in Europa maakte het steeds moeilijker om West-Duitsland volledig buiten de militaire verdediging van West-Europa te houden. De vraag werd daardoor onvermijdelijk: Moest Duitsland opnieuw een leger krijgen? Het antwoord werd uiteindelijk ja. Maar niet meer het leger van vroeger.

De geboorte van de Bundeswehr

Op 5 mei 1955 kwam met de inwerkingtreding van de Parijse Verdragen een einde aan het bezettingsstatuut van West-Duitsland en kreeg de Bondsrepubliek aanzienlijk meer soevereiniteit. Op 6 mei trad West-Duitsland toe tot de NAVO. Een maand later werd het bestaande Amt Blank omgevormd tot het Bundesministerium der Verteidigung.

Op 12 november 1955 kregen de eerste 101 vrijwilligers officieel hun aanstelling. Daarmee was de Bundeswehr geboren. Het was een historische paradox. Een land dat in 1945 militair volledig was verslagen en waarvan de militaire macht bewust was afgebroken, kreeg tien jaar later opnieuw een leger. Maar er zat een fundamenteel verschil in de constructie.

De nieuwe Bundeswehr werd vanaf het begin ingebed in de NAVO. Zij moest niet zelfstandig een Duitse militaire macht worden die haar eigen Europese koers kon varen. De krijgsmacht werd onderdeel van een groter westers bondgenootschap. Ook het Duitse militaire denken moest veranderen.

Het oude beeld van de soldaat die vooral gehoorzaamde aan zijn meerdere moest plaatsmaken voor het concept van de “Staatsbürger in Uniform”: de burger in uniform. Democratische controle en de rechtsstaat moesten onderdeel worden van de militaire cultuur. De

Bundeswehr zelf beschrijft dit uitgangspunt als een fundamentele breuk met het militaire verleden van Duitsland.

Dat is belangrijk voor de rest van dit boek.

Want wanneer we later kijken naar de huidige Duitse militaire opbouw, moeten we steeds onderscheid blijven maken tussen militaire macht en militaire macht in een democratische rechtsstaat.

Een leger van honderdduizenden

De dreiging uit het oosten zorgde ervoor dat de nieuwe Bundeswehr snel groter werd.

In 1956 werd de dienstplicht ingevoerd. De eerste 10.000 dienstplichtigen kwamen op 1 april 1957 de kazernes binnen. De NAVO-planning ging uit van een grote Duitse bijdrage aan de verdediging van West-Europa. De Duitse landmacht zou uiteindelijk honderden duizenden militairen omvatten.

Tijdens de Koude Oorlog groeide de Bundeswehr uit tot een van de sterkste legers binnen de NAVO. Dat is een belangrijk historisch gegeven. Het beeld dat Duitsland na 1945 eenvoudigweg een klein en militair onbeduidend land werd, klopt dus niet helemaal.

West-Duitsland bouwde opnieuw een grote krijgsmacht op. Maar die krijgsmacht had een duidelijk doel: de verdediging van West-Europa binnen de NAVO. Het was geen zelfstandig Duits machtsproject.

De Duitse soldaat stond aan de grens van het NAVO-gebied tegenover het Warschaupact. De Duitse krijgsmacht vormde een belangrijk onderdeel van de afschrikking tegen de Sovjet-Unie, maar opereerde binnen een systeem waarin de Verenigde Staten de dominante militaire macht waren.

Dat onderscheid wordt later cruciaal.

1989: de wereld verandert

Toen in 1989 de Berlijnse Muur viel, veranderde de strategische positie van Duitsland opnieuw. De vijand aan de andere kant van het IJzeren Gordijn verdween. Een jaar later werd Duitsland herenigd.

Op 3 oktober 1990 werd de Bondsrepubliek uitgebreid met de voormalige DDR. Daarmee kwam niet alleen een einde aan de Duitse deling. Ook de twee Duitse militaire werelden moesten worden samengevoegd.

De Nationale Volksarmee van de DDR werd opgeheven. Een deel van het personeel werd opgenomen in de Bundeswehr. Tegelijkertijd moest de omvang van de krijgsmacht drastisch worden verminderd.

Voor het herenigde Duitsland werd een maximum van 370.000 militairen afgesproken, met verdere reducties in de jaren daarna.

De historische ironie was groot. Duitsland was opnieuw één land. Maar militair werd het juist kleiner. De Koude Oorlog was voorbij en daarmee leek ook de noodzaak van een enorme Duitse krijgsmacht verdwenen.

De grote afbouw

In de jaren na de hereniging werden kazernes gesloten, materieel afgestoten en militaire structuren verkleind. De Bundeswehr werd meerdere keren hervormd.

De Duitse krijgsmacht ging van een leger dat zich voorbereidde op een grote oorlog in Europa naar een krijgsmacht die steeds vaker werd ingezet voor internationale missies.

De strategische omstandigheden leken veranderd. De Sovjet-Unie bestond niet meer. Het Warschaupact was verdwenen. De Europese grenzen leken stabiel. De Duitse economie groeide.

En Duitsland kreeg binnen Europa een steeds grotere economische en politieke betekenis. Militaire macht leek daarbij steeds minder belangrijk. Dat beeld zou uiteindelijk worden doorbroken. Maar niet onmiddellijk.

De merkwaardige Duitse balans

Aan het einde van de twintigste eeuw was Duitsland daardoor een bijzonder land. Het was economisch een van de machtigste landen ter wereld. Het had een enorme industriële basis. Het was het grootste land van de Europese Unie qua bevolking. Het lag geografisch centraal in Europa. Maar militair was de ontwikkeling precies de andere kant opgegaan.

De Duitse economie groeide terwijl de militaire capaciteit werd afgebouwd. Dat leverde een situatie op waarin Duitsland veel economische macht bezat, maar terughoudend bleef met het inzetten en uitbreiden van militaire macht. Die terughoudendheid had historische redenen.

De herinnering aan het nationaalsocialisme, de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust maakte iedere vorm van Duits militarisme bijzonder gevoelig. Duitsland had geleerd dat militaire macht zonder democratische controle rampzalige gevolgen kon hebben. Dat historische besef verdween niet.

Maar de geschiedenis stopt niet in 1990

Het zou gemakkelijk zijn om hier te eindigen met de conclusie dat Duitsland na 1945 zijn militaristische verleden definitief achter zich had gelaten.

Maar geschiedenis werkt zelden zo eenvoudig. Landen veranderen. Dreigingen veranderen. Generaties veranderen en vooral: de internationale verhoudingen veranderen.

Vanaf de jaren 2000 kreeg de Bundeswehr steeds nieuwe opdrachten. Duitsland nam deel aan internationale militaire missies en de krijgsmacht ontwikkelde zich tot een leger dat niet langer uitsluitend naar de verdediging van de eigen landsgrenzen keek.

Toch bleef de grote Duitse militaire capaciteit afnemen. Totdat zich een nieuwe breuk aankondigde. Eerst in 2014, toen Rusland de Krim annexeerde. Vervolgens, veel ingrijpender, op 24 februari 2022, toen Rusland Oekraïne op grote schaal binnenviel.

De veiligheidssituatie waarmee Duitsland na de Koude Oorlog dacht te kunnen afrekenen, bleek niet verdwenen.

Ze was alleen veranderd.

En dan gebeurt iets opvallends

Na 1945 was de vraag: Hoe voorkomen we dat Duitsland opnieuw een militaire macht wordt? Tijdens de Koude Oorlog werd de vraag: Hoe gebruiken we Duitsland binnen de westerse verdediging zonder het oude Duitsland terug te brengen? Na 1990 werd de vraag: Waarom hebben we eigenlijk nog zo'n groot Duits leger nodig?

Maar na 2022 veranderde de vraag opnieuw: Hoe maken we Duitsland militair sterk genoeg om Europa te verdedigen? Dat is de historische omslag waarmee dit boek verdergaat. Want Duitsland heeft inmiddels niet alleen besloten zijn krijgsmacht te herstellen. Het spreekt over een Bundeswehr die opnieuw in staat moet zijn tot grootschalige verdediging.

De Duitse krijgsmacht zelf omschrijft de periode sinds de Russische inval in Oekraïne als een “Zeitenwende”, een fundamentele verandering van koers. Daarmee komen we bij de kern van dit boek. Een land dat na 1945 militair moest worden ingeperkt. Een land dat daarna binnen de NAVO opnieuw een grote krijgsmacht opbouwde. Een land dat na 1990 juist jarenlang zijn militaire apparaat verkleinde.

Terwijl datzelfde land is nu bezig zijn militaire capaciteit opnieuw fors uit te breiden. De vraag is dus niet of Duitsland opnieuw militair sterker wordt. Dat gebeurt.

De vraag die wij in de volgende hoofdstukken moeten beantwoorden is veel interessanter: Hoe sterk wil Duitsland worden en welke plaats wil het daarmee innemen in Europa?

Daar begint het verhaal van het nieuwe Duitsland.

2. Het slapende Duitsland

1990–2014 — Een economische reus met een steeds kleinere krijgsmacht

De Duitse hereniging van 3 oktober 1990 was een historisch moment dat nauwelijks te vergelijken was met een normale uitbreiding van een staat. Voor het eerst sinds 1945 was Duitsland weer één land.

De DDR hield op te bestaan. De Nationale Volksarmee werd opgeheven en een deel van haar personeel en materieel kwam terecht in de Bundeswehr. Tegelijkertijd moest het verenigde Duitsland zich houden aan de afspraken van het Twee-plus-Vier-Verdrag.

Die afspraken waren voor de Duitse militaire toekomst van groot belang.

Het verenigde Duitsland mocht geen onbeperkte militaire macht opbouwen. De Bundeswehr moest worden teruggebracht tot maximaal 370.000 militairen. De Sovjetstrijdkrachten zouden Duitsland verlaten en de militaire situatie in Europa zou fundamenteel veranderen.

Maar in werkelijkheid zou Duitsland veel verder gaan. Niet omdat iemand in Berlijn besloot opnieuw een groot leger te bouwen. Integendeel. Duitsland begon juist aan een langdurige periode van militaire afbouw.

De overwinning van de vrede

Het einde van de Koude Oorlog bracht voor Duitsland een enorme verandering. De vijand die decennialang aan de andere kant van het IJzeren Gordijn had gestaan, verdween. Het Warschaupact viel uiteen. De Sovjet-Unie verdween. De Berlijnse Muur was gevallen. De twee Duitslanden waren één geworden.

Voor het eerst sinds de oprichting van de Bundeswehr leek het denkbaar dat Duitsland zich niet langer hoefde voor te bereiden op een grote oorlog op eigen grondgebied. De krijgsmacht die tijdens de Koude Oorlog was opgebouwd om een aanval vanuit het oosten te kunnen weerstaan, paste niet meer bij de nieuwe werkelijkheid. Een leger van honderden duizenden militairen was simpelweg niet meer nodig, zo leek het. De afbouw begon.

In 1990 werd een maximum van 370.000 militairen vastgesteld. Het leger moest vervolgens verder worden verkleind. Het aantal brigades werd sterk teruggebracht en ook de luchtmacht en marine werden geconcentreerd op een kleiner aantal wapensystemen. Het aantal militaire locaties in Duitsland nam drastisch af.

De enorme krijgsmacht van de Koude Oorlog veranderde langzaam in een veel kleinere organisatie.

En daarmee veranderde ook het militaire denken.

Van verdediging naar crisisbeheersing

De Bundeswehr kreeg nieuwe taken.

De grote oorlog in Europa leek voorbij. Internationale conflicten, vredesmissies, terrorisme en humanitaire crises kwamen daarvoor in de plaats. Duitsland begon militair buiten zijn eigen grenzen op te treden. Dat was een belangrijke psychologische verandering.

De Bundeswehr was niet langer alleen het leger dat de Duitse grens en het NAVO-grondgebied moest verdedigen. Duitse militairen werden ingezet voor internationale crisisbeheersing.

De jaren negentig waren daarvan het begin. De oorlogen op de Balkan zouden uiteindelijk een fundamentele rol spelen. Duitse militairen gingen naar Bosnië en later Kosovo. De Bundeswehr ontwikkelde zich steeds meer tot een krijgsmacht die expeditionair moest kunnen

optreden: met kleinere, mobiele eenheden die ver van Duitsland konden worden ingezet.

Dat betekende echter ook een verschuiving van prioriteiten. De vraag was niet meer: Hoe kunnen we een enorme conventionele oorlog in Europa voeren? Maar: Hoe kunnen we enkele duizenden militairen langdurig inzetten voor crisisbeheersing? Dat lijkt een klein verschil. Het was het niet. Want een krijgsmacht die wordt ingericht voor internationale missies heeft andere behoeften dan een krijgsmacht die zich voorbereidt op een grote conventionele oorlog.

Het leger wordt kleiner

Aan het einde van de jaren negentig werd opnieuw onderzocht hoe groot en hoe georganiseerd de Bundeswehr moest zijn. De commissie onder leiding van voormalig bondspresident Richard von Weizsäcker onderzocht in 1999 en 2000 de toekomstige veiligheidspolitiek en de gewenste omvang en structuur van de krijgsmacht. De conclusie was opnieuw niet dat Duitsland een groter leger nodig had.

Integendeel. In de jaren daarna werd de Bundeswehr verder teruggebracht naar ongeveer 250.000 militairen.

De dienstplicht werd steeds korter. Uiteindelijk bedroeg de normale dienstdtijd nog maar zes maanden. De gedachte achter deze ontwikkeling was begrijpelijk.

Waarom zou Duitsland geld blijven uitgeven aan een enorme krijgsmacht als er geen grote militaire vijand meer bestond?

Het antwoord leek eenvoudig: Dat geld kon beter worden gebruikt voor de samenleving en de economie. Duitsland had daar genoeg andere mogelijkheden voor.

Het Duitse Wirtschaftswunder krijgt een tweede leven

Terwijl de Bundeswehr kleiner werd, gebeurde er iets anders. Duitsland werd economisch steeds machtiger. De hereniging bracht enorme kosten met zich mee. De infrastructuur in Oost-Duitsland moest worden vernieuwd, bedrijven moesten worden aangepast en miljoenen mensen moesten worden opgenomen in één economisch systeem.

Maar Duitsland had iets wat veel andere Europese landen niet hadden: Een enorme industriële basis. Machinebouw. Chemische industrie. Automobiellindustrie. Elektronica. Precisie techniek. Export.

De Duitse economie werd de motor van Europa en dat leverde een merkwaardige verhouding op. Hoe rijker Duitsland werd, hoe minder militaire macht het nodig leek te hebben. Duitsland werd een economische reus, maar gedroeg zich militair steeds bescheidener.

Het was een bewuste keuze. De herinnering aan de Duitse geschiedenis speelde daarbij ongetwijfeld een belangrijke rol, maar ook de Europese integratie. Duitsland had na 1945 een andere manier gevonden om invloed uit te oefenen. Niet met tanks. Niet met divisies. Maar met handel, industrie, export en diplomatie. De Duitse invloed liep steeds vaker via Brussel in plaats van via Berlijn.

11 september 2001

Toen op 11 september 2001 de aanslagen in de Verenigde Staten plaatsvonden, veranderde de internationale veiligheid opnieuw. De Verenigde Staten begonnen de oorlog tegen het terrorisme. Duitsland verklaarde zich solidair met Amerika.

De NAVO activeerde voor het eerst in haar geschiedenis artikel 5. Duitse militairen zouden uiteindelijk naar Afghanistan vertrekken.

De Bundeswehr werd daarmee opnieuw geconfronteerd met een heel andere oorlog. Geen massale Sovjettroepen aan de grens. Geen tanklegers die richting West-Duitsland reden. Maar een langdurige strijd tegen een onzichtbare en verspreide tegenstander.

Afghanistan werd uiteindelijk de langste en zwaarste buitenlandse inzet uit de geschiedenis van de Bundeswehr. De krijgsmacht moest zich aanpassen. Helikopters. Transportvliegtuigen. Speciale eenheden. Medische evacuatie. Bescherming tegen bembommen. Inlichtingen. Drones. Communicatiesystemen.

De Bundeswehr ontwikkelde nieuwe capaciteiten voor internationale operaties. Maar tegelijkertijd gebeurde er iets merkwaardigs. Het leger werd kleiner terwijl het takenpakket groter werd. De Duitse krijgsmacht moest steeds meer kunnen met steeds minder mensen en middelen.

De oorlog die Duitsland niet wilde voeren

In 2003 kwam een belangrijk moment. De Verenigde Staten en hun bondgenoten vielen Irak binnen. Duitsland deed niet mee aan de invasie. De Duitse regering onder bondskanselier Gerhard Schröder verzette zich tegen de Amerikaanse koers. Het was een duidelijk signaal.

Duitsland wilde wel militair kunnen optreden wanneer het binnen internationale afspraken paste, maar wilde niet automatisch achter iedere Amerikaanse militaire interventie aanlopen.

Dat paste bij het nieuwe Duitsland. Economisch machtig. Politiek zelfbewust. Militair terughoudend. Duitsland wilde een grotere rol in Europa, maar niet noodzakelijk een grotere militaire rol. Dat onderscheid is belangrijk.

Want achteraf kan de periode 1990–2014 gemakkelijk worden gezien als een voorbereiding op de huidige Duitse militaire macht. Daarvoor is echter geen bewijs. Het tegenovergestelde is eerder zichtbaar.